

A. SIDLAUSKAS

LIETUVOS ISTORIJS KONCEPCIJOS SENAJAME VILNIAUS UNIVERSITETE

Senasis Vilniaus universitetas garsėjo žymiais mokslininkais bei jų auklėtiniais, turėjo didelį autoritetą ir darė įtakos pasaulio mokslinei minčiai. Vaisingiausiais laikotarpiais, ypač XIX a. pradžioje, jis prilygo geriausioms Europos aukštosioms mokykloms. Todėl Vilniaus universiteto istorija domina daugelį istorikų. Jie savo darbuose liečia ir istorijos dėstymą Universitete, bet iki antrojo pasaulinio karo pabaigos šiuos klausimus nagrinėja beveik tik lenkų istorikai. O jų stambiausiuose veikaluose¹ nerandame net užuominų apie lietuvių tautos istorijos dėstymą. Buržuazinėje Lenkijoje buvo pasirodžiusi A. Slivinskio knyga apie J. Lelevelį², kurioje apibendrinti lenkų istorikų tyrinėjimai apie istorijos dėstymą Vilniaus universitete. Joje A. Slivinskis pagrindinį dėmesį skiria visuotinės ir Lenkijos istorijos dėstymui, o kad J. Lelevelis domėjosi ir Lietuvos istorija, autorius tik užsimena. Iš buržuazinių Lietuvos istorikų prof. A. Janulaitis parašė studiją apie I. Danilavičių. Išspausdinta tik pirmoji jos dalis, kur nagrinėjami I. Danilavičiaus darbai iš Lietuvos teisės istorijos³.

Reikia pažymėti, jog buržuazinės Lenkijos istorikai savo darbuose apie Vilniaus universiteto istorikus surinko daug faktinės medžiagos. Tačiau, traktuodami tautą kaip vieningą visumą, varžomi siauro klasinio požiūrio, jie nesugebėjo teisingai analizuoti universiteto mokslininkų veiklos, gyrė Vilniaus universitetą ir jo istorikus už lenkų kultūros skleidimą Lietuvoje ir Baltarusijoje. Tokios nacionalistinės tendencijos neabejotinai prisidėjo prie šių kraštų polonizacijos.

¹ Žr. M. Baliński, *Dawna Akademia Wileńska (1579—1803)*, Petersburg, 1862; J. Bieliński, *Uniwersytet Wileński 1579—1831*, t. 1—3, Kraków, 1899—1900.

² A. Śliwiński, *Joachim Lelewel*, Warszawa, 1932

³ A. Janulaitis, *Ignas Danilavičius Lietuvos bei jos teisės istorikas*, t. I, K., 1932.

Lenkijos Liaudies Respublikoje pasirodė knygų, kuriose kalbama apie istorijos mokslą Lenkijoje XIX a. pirmojoje pusėje⁴. Tarp kitų paliečiami ir Vilniaus universiteto istorijos profesoriai. Specialiose monografijose apie J. Lelevelį⁵ aiškinamos jo pažiūros į visuotinę ir Lenkijos istoriją, jo nuopelnai pagalbinėms istorinėms disciplinoms, bet plačiau nenagrinėjamos Lelevelio pažiūros į Lietuvos istoriją⁵.

Tarybiniai istorikai išleido veikalą, kuriame trumpai apžvelgtas ir istorijos mokslo vystymasis Lietuvoje⁶. Tačiau ir čia terandame tik užuominas apie istorijos dėstymą Vilniaus universitete.

Taigi iki šiol nebuvo mėginama parodyti, kaip Lietuvos istorijos klausimai buvo sprendžiami Vilniaus universitete iki jo uždarymo 1832 m. Mūsų tikslas — išaiškinti, kaip Universiteto istorikai aiškino Lietuvos istorijos klausimus, kaip praeities faktų rinkimas formavosi į istorijos mokslą.

Buržuazinių sociologų supratimu, istorinės žinios tampa mokslu, kai istorikai pradeda apibendrinti ir analizuoti istorijos faktus, kai vietoj teologinio požiūrio iškeliamas priežastingumo principas, kai susiklosto istorinių šaltinių kritika ir pagaliau, kai istorikai apibendrina ir suformuluoja savo darbo uždavinius. V. Leninas, vertindamas buržuazinę historiografiją, rašė: „Išimtinė „sociologija“ ir historiografija *geriausiu* atveju teikė nuotrūkomis pririnktų žalių faktų sancaupą ir atskirų istorinio proceso pusių atvaizdavimą. Marksizmas nurodė kelią į visa apimančią, visapusišką visuomeninių-ekonominių formacijų atsiradimo, išsivystymo ir sunykimo proceso tyrimą, nagrinėdamas visų prieštarinčių tendencijų *visumą*, suveddamas jas į tiksliai apibrėžiamas įvairių visuomenės *klasių* gyvenimo ir gamybos sąlygas, pašalindamas subjektyvizmą ir savivaliavimą, parenkant atskiras „vyraujančias“ idėjas arba aiškinant jas, atskleisdamas be išimties visų idėjų ir visų skirtingų tendencijų *šaknis* materialinių gamybinių jėgų būvyje“⁷.

Domėtis lietuvių tautos praeitimi pradėta dar prieš Vilniaus universiteto įkūrimą. XVI a. vidurio Lietuvos rašytojas *Mykolas Lietuvis* rašė apie Lietuvos praeities garsą, bet kartu kritikavo to laiko lietuvių blogus papročius, magnatų įsigalėjimą, kunigus smaguriautojus ir dykinėtojus. Stiprybės ir ištvermės *Mykolas Lietuvis* siūlė ieškoti praeities didybėje.

⁴ Žr. K. Tymieniecki, *Zarys dziejów historiografii Polskiej*, Kraków, 1948; M. H. Serejski, *Zarys historii historiografii Polskiej*, Łódź, 1954.

⁵ M. H. Serejski, Joachim Lelewel (*Z dziejów postępowej myśli historycznej w Polsce*), Warszawa, 1953; M. H. Serejski, *Koncepcja historii powszechnej J. Lelewela*, Warszawa, 1958; T. Sławikowski, *Podlady na nauczanie historii*, Kraków, 1960.

⁶ *Очерки истории исторической науки в СССР*, т. I, М., 1965.

⁷ V. I. Leninas, *Raštai*, t. 21, V., 1953, p. 40.

Yra žinių, kad kitas to meto rašytojas *Augustinas Rotundas* rašė lotyniškai Lietuvos istoriją, kurios dalį 1560 m. buvo įteikęs Lietuvos didiui Mikalojui Radvilai.

Vilniaus Akademijos profesorius *Albertas Vijūkas Kojelavičius* (1609—1677), tenkindamas Lietuvos bajorijos kultūrinius poreikius, parašė pirmąją Lietuvos istoriją. Šio veikalų pirmasis tomas buvo išspausdintas 1650 m. Gdanske, o antras — 1669 m. Antverpene⁸. A. Kojelavičius sakė rašęs Lietuvos istoriją jaunuomenei, tikėdamasis duosiąs jai žinių apie tėvynės praeitį ir kartu skaitymų knygą lotynų kalba. A. Kojelavičius rėmėsi žemaičių kanauninko Motiejaus Strijkovskio „Lenkų, lietuvių, žemaičių ir visos Rusios Kronika, kuri prieš tai niekad šviesos nematė“. M. Strijkovskis savo kroniką rašė 8 metus ir pats surinko tiek šaltinių, kad „nesutalpintum į didelį vežimą“, išstudijavo J. Dlugošo, M. Kromerio, M. Miechovitos darbus, Lietuvos metraščius, o A. Kojelavičius, Akademijos profesorius, jėzuitas teologas, studijavęs užsienyje, tik pasinaudojo M. Strijkovskio darbu ir apvilko jį gražiu klasikinės lotynų kalbos rūbu. Tačiau A. Kojelavičius kai kur pataisė M. Strijkovskį. Jis atmetė M. Strijkovskio Lietuvos istorijos XII a. chronologiją, o Lietuvos istoriją iki Mindaugo laikė įtartina. M. Strijkovskis pats keliavęs Baltijos pajūriu ir ieškojęs vietos, kur galėjo išsikelti Palemonas su savo draugais romėnais. O A. Kojelavičius tvirtino, jog lietuviai kilę ne iš pačių romėnų, bet iš Italijos gyventojų gerulių, kuriuos jis sulygino su alanais, getais, langobardais.

M. Strijkovskis pabrėžė Lietuvos ir Lenkijos skirtumus, o A. Kojelavičius stengėsi juos sušvelninti. M. Strijkovskis apie Lietuvos-Lenkijos uniją rašė: „...vargšė Lietuva, neturėdama tuokart gudrių ir drąsių senatorių, pakliuvo beveik į nelaisvę“¹⁰. Tuo tarpu A. Kojelavičius tvirtina, kad Jogaila ir Vytautas naudojosi viešosios ramybės (suprask — unijos) patogumais ir stiprino tautų santaiką. A. Kojelavičius Vytauto kovą dėl valdžios aiškino jo garbės troškimu, o Vytauto karūnavimosi klausimą pavaizdavo kaip besaikį jo valdžios siekimą ir imperatoriaus intrigas, kuriomis pastarasis siekė susilpninti Lenkiją. Lietuvos-Lenkijos uniją A. Kojelavičius vadino „švenciausią sąjungą“, o Liublino uniją jis taip vertino: „Aš nors nesu teisėjas, džiaugiuosi įvykusia santaika“¹¹.

⁸ A. *Vliuk Kojalowicz*, *Historia Lituaniae*, t. I, Dantisci, 1650; t. II, Antverpiae, 1669.

⁹ M. *Strykowski*, *Która przedtym nigdy światła ne widziała*, *Kronika polska, litewska, zmożka i wszystkich Rusi*, w Krolewcu, 1582.

¹⁰ Ten pat, p. 356.

¹¹ A. *Vliuk Kojalowicz*, *Historia Lituaniae*, t. I, Dantisci, 1650, p. 489.

A. Kojelavičiaus „Lietuvos istorija“ naudojosi vėlesnieji lietuvių istorikai. Be to, jo veikalas paplito už Lietuvos ribų, ir užsienyje buvo vienintelė knyga apie mūsų krašto praeitį.

1795 m. Lietuvos-Lenkijos valstybė žlugo. Pavergtoms tautoms liko tik gimtoji kalba, tradicijos, istorijos prisiminimai. XIX a. pradžioje vėl kilo susidomėjimas Lietuvos praeitimi.

Lietuvos istorijos mokslui pradžia davė demokratas *Joachimas Lelevelis* (1786—1861), kilęs iš sulenkėjusios vokiečių giminės Mozūrijoje. 1815—1818 ir 1821—1824 metais Vilniaus universitete jis dėstė visuotinę istoriją. 1824 m. caro valdžia J. Lelevelį iš Universiteto atleido. 1817 metais Vilniuje J. Lelevelis išspausdino pirmąjį straipsnį iš Lietuvos istorijos¹², o būdamas emigracijoje, Paryžiuje, 1839 metais išleido knygą „Lietuvos ir Rusijos istorija iki unijos su Lenkija“¹³. Jo demokratinė pažiūra į istoriją sukėlė lenkų reakcionierių protestą. Jie puolė J. Lelevelį už tai, kad šis kritikavo šlėktą, kuri, anot J. Lelevelio, pradžudė lenkų ir lietuvių tautas.

Savo knygoje ir paskaitose J. Lelevelis pabrėžė liaudies vaidmenį istorijoje, įvykių priežastingumą. Jis apibūdino pirmyktę liaudies savi-valdą, jos aktyvų vaidmenį istorijoje, pliekė bajorijos ydas, aiškino Lietuvos-Lenkijos valstybės žlugimą bajorijos savanaudiškumu. J. Lelevelis kėlė mintį, kad svarbiausias vaidmuo istorijoje priklauso liaudžiai, kad bajorija dėl savo savanaudiškumo nepripažino politinių teisių kitoms klasėms. J. Lelevelio mintys nebuvo revoliucinės, bet jos padėjo griauti feodalinę ideologiją.

J. Lelevelis pirmasis Vilniaus universitete ėmė reikalauti, kad istoriniai teiginiai būtų paremti šaltiniais ir atsisakė tikėti istorinėmis legendomis. Jis pirmasis Universitete iškėlė šaltinių istorinės kritikos klausimą. Dar 1815 m. Vilniuje išleistoje knygelėje „Koksai turi būti istorikas“¹⁴ J. Lelevelis rašė apie trijų rūšių šaltinius: 1) tradicija-pada-vimas, 2) nerašytiniai šaltiniai, iškasenos, kapai, 3) rašytiniai šaltiniai. J. Lelevelis išskyrė įvairius šaltinių patikimumo laipsnius, mokė išaiškinti istorinę tiesą.

J. Lelevelis nemokėjo lietuvių kalbos, mažai pažino Lietuvos kraštą, lietuvių papročius. Apie Lietuvą gavo žinių iš istorinių šaltinių, bet jis stengėsi šį kraštą geriau pažinti. Tai matyti iš J. Lelevelio susirašinėjimo su lietuvių sąjūdžio dalyviais. Antai, Dionizas Poška, J. Lelevelio paprašytas, rašo apie lietuvių pilkapius, apie savo Baublį, pateikia lietuviškų žodžių, panašių į lotynų kalbos žodžius, kurie turėjo liudyti

¹² J. Lelevel, *Wiadomość o narodach litewskich*.—„Tygodnik Wilenski“, t. IV, 1817, s. 131—139.

¹³ J. Lelevel, *Dzieje Litwy i Rusi aż do unii z Polską*. Paris, 1839.

¹⁴ J. Lelevel, *Jakim ma być historyk*, Wilno, 1815.

lietuvių romėniškąją kilmę. J. Lelevelis rašė, jog lietuvių kalbos pažinimas yra pačių lietuvių reikalas, kad visi gali tyrinėti tautos istoriją. Tačiau, kai Ksaveras Bogušas iš lituanistinių dalykų ėmė daryti rimtas istorines išvadas apie lietuvius gerulius ir lietuvius sarmantus, J. Lelevelis jį išjuokė ir nurodė, kad tokie dalykai nepateisinami¹⁵. J. Lelevelis reikalavo, kad istorija būtų mokslas, ir siūlė atsisakyti istorinių faktų, supintų su legendomis.

Po J. Lelevelio istoriją Vilniaus universitete dėstė *Ignas Onacevičius* (1780—1845). Jis buvo kilęs iš Gardino krašto ir baigęs Karaliaučiaus universitetą. Grafas N. Rumiancevas jam buvo leidęs dirbti Peterburgo muziejaus rankraštynuose. 1811 m. I. Onacevičius atvyko į Vilnių, kur apgynė magistro laipsnio disertaciją. Nuo 1818 m. jis dėstė istoriją Vilniaus universitete. Dėl intrigų 1828 m. buvo suimtas ir kalinamas Gardine iki 1835 m. Vėliau išvyko į Peterburgą ir ten rašė Lietuvos istoriją. Po I. Onacevičiaus mirties buvo išleisti du jo konspektai: „Žvilgsnis į senąją Lietuvos istoriją“¹⁶ ir „Žvilgsnis į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją“¹⁷, kuriuose išdėstytos jo pažiūros į Lietuvos istoriją.

Tuose konspektuose I. Onacevičius rašė, kad lietuviai ir slavai esą geruliai. Dalis gerulių, langobardai, vandalai, burgundai, dalyvavę Romos imperijos padalijime, o mirus Odoakriui, jų karaliui, sugrįžę prie Baltijos. Tas žygis į Italiją praturtinęs lietuvių kalbą lotyniškais žodžiais, o jų religiją — Romos mitologija. I. Onacevičius atmetė M. Strijkovskio pasakojimą apie Palemoną, kaip netikrą dalyką. Jis mėgino paaiškinti, jog M. Strijkovskis jį sukūręs pagal analogišką vyskupo Meinhardo išsilapinimą Livonijoje. Tačiau gerulių teorija I. Onacevičiaus paskaitose liko, nes tos teorijos jis negalėjo patikrinti šaltiniuose.

Svarbus įvykis Lietuvos istorijoje buvo vokiečių ordino pasirodymas Pabaltijyje. I. Onacevičiaus nuomone, tai būta vokiečių avantiūristų, kurie po religijos skraiste slėpė makiavelizmą ir nežmoniškumą, siekė kuo daugiau nukariauti žemių, o ne skleisti tikėjimą, buvo pasi-pūtę ir kupini neapykantos nukariautiesiems, nesirūpino jų švietimu ir buitimi. Dėl vėlyvo Lietuvos krikšto I. Onacevičius kaltino kryžiuočius.

I. Onacevičius Lietuvos istoriją (iki Liublino unijos) padalijo į penkis periodus: 1) 1009—1183 m.— pirmą kartą minima Lietuva — kovų

¹⁵ J. Lelevel, Wzmianka o naydawniejszych dzieiopisach polskich i uwagi nad rozprawą JW. J. X. Bohusza: O początkach narodu i języka litewskiego, Warszawa, 1809, s. 21.

¹⁶ I. Onacewicz, Rzut oka na pierwotne dzieje Litwy, Rocznik literacki, Petersburg, 1846.

¹⁷ L. Onacewicz, Rzut oka na dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego, Pamiętnik naukowo-literacki, Wilno, 1849.

laikotarpis, 2) 1183—1240 m.— iki Mindaugo — „netikras“ laikotarpis, 3) 1240—1386 m.— iki krikščionybės įvedimo (bet ne unijos) — tikri įvykiai, 4) 1386—1447 m.— Lietuvos iškilimo ir dalinių kunigaikščių šalinimo laikotarpis ir 5) 1447—1569 m.— patekimas į Lenkijos valdžią. Tokia Lietuvos istorijos periodizacija nebuvo tobula, bet ji rodė, jog I. Onacevičius stengiasi pasiremti šaltiniais ir dalija šią istoriją į tikrąją ir netikrąją.

I. Onacevičius nebuvo pasyvus faktų registratorius. Jis gynė Lietuvos nepriklausomybę nuo Lenkijos, ieškojo patikimų istorinių faktų, stengėsi išaiškinti ir atmesti metraštininkų sukurtas legendas. I. Onacevičius tyrinėjo Lietuvos istoriją, remdamasis patikimais šaltiniais. Tai buvo rimtas žingsnis, formuojantis Lietuvos istorijai kaip mokslui.

Vienas įžymiausių Vilniaus universiteto profesorių buvo *Ignas Danilavičius (1787—1843)*. Baigęs teisę Vilniaus universitete, 1812 metais jis gavo magistro laipsnį. Universitetas pasiuntė jį į Peterburgą ir Maskvą tyrinėti Lietuvos teisės istorijos. Grįžęs į Vilnių, I. Danilavičius teisės katedroje užėmė adjunkto, o paskui profesoriaus vietą. Tačiau neilgai jis dirbo katedroje. 1823 metais buvo įpainiotas į filaretų bylą ir pašalintas iš universiteto. Po to dirbo Charkovo, Kijevo, Maskvos universitetuose.

I. Danilavičius buvo nenuilstamas naujų istorinių šaltinių ieškotojas ir skelbėjas. 1820 metais Balstogės srityje, Supraslio bazilijonų vienuolyne, I. Danilavičius aptiko lietuviškojo metraščio nuorašą ir paskelbė jį Vilniuje, pavadinęs „Lietuvos metraštininkas ir rusų kronika“¹⁸. Šis jo atradimas turėjo didelę reikšmę, nes rusų ir lenkų buržuaziniai istorikai įrodinėjo, jog Lietuva tik neseniai išmokusi rašto ir neturinti savų istorikų. I. Danilavičius pirmasis sudavė smūgį tokiai pažiūrai. Kai Šlioceris suabejojo dėl Lietuvos metraščio, nes iki Lietuvos krikšto nebuvo Lietuvoje rašto, I. Danilavičius jam nurodė Mindaugo, Gedimino, Algirdo ir Vytauto laikų raštus, kurie gulėjo archyvuose.

1846 m. išleistai M. Strijkovskio kronikai I. Danilavičius parašė įvadą „Žinios apie tikruosius lietuvių metraščius“¹⁹. Čia jis paaiškino, kad jo rastas lietuviškasis metraštis yra įvykių vienalaikis, išskyrus tą dalį, kuri aprašė įvykius iki XIII a. pabaigos. I. Danilavičius tuomet nežinojo, jog yra daugiau metraščio nuorašų. Tačiau jis turėjo gerą mokslinę nuojautą ir suprato, kad šis metraštis yra vienalaikio užrašas.

Be lietuviškojo metraščio, I. Danilavičius Peterburge, grafo N. Rumiancevo rinkiniuose, surado Kazimiero Jogailaičio statutą, kurį 1826 m. paskelbė Vilniuje²⁰. 1843 m. I. Danilavičius kartu su I. Obolenskiu

¹⁸ *I. Danilowicz* Latopisiec Litwy i kronika ruska, Wilno, 1827.

¹⁹ *I. Danilowicz*, Wiadomość o właściwych litewskich latopiscach, Warszawa, 1846.

²⁰ *I. Danilowicz*, Statut Kazimierza Jagiellończyka, Wilno, 1826.

Maskvoje išleido Užsienio reikalų ministerijos archyve aptiktą rankraštį iš Lietuvos metrikos. Tai buvo 1545—1572 m. diplomatinų aktų nuorašai ir pasiuntinių knyga pavadinta „Lietuvos D. Kunigaikštystės metrikos pasiuntinių knyga“²¹. Po I. Danilavičiaus mirties 1861—1862 m. išėjo jo parengta dviejų tomų stambi publikacija „Diplomatų lobynas“²², apimanti pagrindinius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sutarčių su kitomis valstybėmis aktus. Šis rinkinys ir šiandien nenustojo savo mokslinės vertės.

I. Danilavičius nebuvo vien šaltinių kolekcionierius ir jų skelbėjas. Jis, kaip mokslininkas, reikalavo tų šaltinių tyrinėjimo ir vertinimo. „Neįvertinus šaltinių,—rašė jis,—negalima nieko iš esmės pasakyti nei apie Lietuvos istoriją, nei apie jos teisę“. I. Danilavičius labai vertino M. Strijkovskį. Anot jo, be Strijkovskio apie Lietuvos praeitį žinotume tiek, kiek žinome apie Amerikos praeitį. Tačiau I. Danilavičius patikrino ir M. Strijkovskio pateiktas žinias, ypač jo naudotus šaltinius, ir kai ką atmetė. Antai, jis atmetė istoriją apie Paleoną ir kaltino M. Strijkovskį, kad šis supainiojęs net Romos imperatorius, kad neišstudijavęs Europos geografijos, iškraipęs jūrų pavadinimus. Net žodį „Žemaitija“ M. Strijkovskis išvedęs iš žodžio „możenia się“, o iš aktų matyti, kad tai „žemesnė žemė“ („nisza ziemie“). Jis kritikavo M. Strijkovskį, kad šis suplakė į vieną krūvą lietuvių ir rusų metraščius, išjuokė jį ir Vakarų Europos metraštininkus, kurie stengėsi pradėti istoriją nuo Nojaus laivo²³.

I. Danilavičius buvo prigimtinės teisės šalininkas. Jo koncepcija išdėstyta pirmajame jo veikalė „Napoleono kodekso palyginimas su Lenkijos ir Lietuvos teise“²⁴. „Mūsų teisė,—rašė Danilavičius,—toli nukrypo nuo prigimto kelio“. „Saujelė įtakingos šlėktos atėmė teises iš gausiausios valstiečių klasės“. Riteriai sugrobė krašto turtą ir ėmė spausti valstiečius, miestiečius ir net pačius karalius. Šlėkta pavertė valstiečius nelaisvaisiais ir tapo įstatymų leidėja, teisėja ir vykdytoja. Iki XVI a. valstiečiai priklausė tik karaliams ir kunigaikščiams, liaudis dar galėjusi rasti teisybę. Dvasininkams ir bajorams patikęs vokiečių feodalizmas ir karaliai (po Kazimiero mirties), negalėję jiems pasipriešinti, turėję įvesti baudžiąvą ir Lenkijoje²⁵. Taigi I. Danilavičius baudžiąvos atsiradimą aiškino idealistiškai.

²¹ Книга посольская В. Княжества Литовского, Москва, 1841—1843.

²² I. Daniłowicz, Skarbiec diplomatów, papieżkich, cesarskich, królewskich, książęcych... t. 1—2. Wilno, 1860—1862.

²³ I. Daniłowicz, Wiadomość o właściwych... s. 17.

²⁴ I. Daniłowicz, Kodex Napoleona w porównaniu z prawem polsko-litewskim, Warszawa, 1904.

²⁵ I. Daniłowicz, Kodex Napoleona w porównaniu z prawami polskimi i litewskimi, Warszawa, 1906, s. 59.

Teisės istorikas *Juzėlas Jaroševičius* (1793—1860), parašęs trijų tomų veikalą „Lietuva švietimo ir civilizacijos požiūriu“²⁶, tyrinėjo Lietuvos praeitį. Jis feodalizmą Lietuvoje įžiūrėjo nuo XI a.

Apskritai, Vilniaus universiteto istorikų nuopelnas pirmiausia yra tas, kad jie sužadino Lietuvos visuomenės domėjimąsi savo krašto praeitimi. O domėjimasis pavergtos tautos praeitimi buvo politinis dalykas, ideologiškai veikęs studentus ir visuomenę. Minėtieji istorikai ne tik surinko daug archyvinės medžiagos ir paskelbė ją, jie taip pat patikslino J. Dlugošo, M. Strijkovskio, A. Vijūko Kojelavičiaus ir kitų feodalizmo epochos Lietuvos istorikų darbus. Kaip tik Vilniaus universiteto istorikai nurodė, kad minėti autoriai, būdami katalikų bažnyčios dignitariais, stengėsi paniekinti lietuvius kaip pagonis ir pavaizduoti kryžiuočius bei popiežių kaip kultūros skleidėjus.

Vilniaus universiteto istorikų tyrinėjimai veikė ne tik studentus, bet ir vietinę inteligentiją, kuri nebuvo susijusi su Universitetu. Vidurinių mokyklų mokytojai tada ėmėsi kraštotyros darbo, rinko statistines ir etnografines žinias. Didelį įspūdį visuomenei paliko demokratinės anti-feodalinės ir antiklerikalinės J. Lelevelio idėjos. A. Mickevičius, J. Slovackis vadino J. Lelevelį savo mokytoju. Vilniaus universitetas išugdė S. Daukantą, kuris pirmasis pradėjo rašyti savo tautos istoriją gimtąja kalba. Tačiau besiformuojantis pažangių istorikų būrys Vilniaus universitete caro žandarų buvo išvaikytas, o po 1831—1832 m. sukilimo ir pats Universitetas uždarytas. Carizmas slopino viską, kas priminė Lietuvos praeitį, trukdė domėtis pavergtos tautos istorija ir per oficialiąją caristinę istoriografiją piršo mintį apie rusišką Lietuvos valstybės pobūdį. Tiktai Spalio socialistinė revoliucija ir jos poveikyje susikūrusi Tarybų valdžia Lietuvoje atkūrė senąjį Vilniaus universitetą. Vėl susidarė galimybės atnaujinti ir Lietuvos istorijos studijas.

²⁶ *J. Jaroszewicz, Obraz Litwy pod względem jej oświaty i cywilizacji od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku, t. 1—3, Wilno, 1844—1845.*